

BELHÎ, Ali b. Ahmed

(علي بن أحمد البخی)

Nûruddîn Ebû'l-Kâsım
Alî b. Ahmed el-Belhî**IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında
yaşadığı bilinen
astronom ve matematikçi.**

Hayatı hakkında bilgi bulunmamakta, yalnız eserleriyle tanınmaktadır. Muhtelif yazmaları mevcut olan üç eserinden hiç-biri henüz yayımlanmamıştır. Bazı nüshaları İstanbul kütüphanelerinde de bulunan eserleri şunlardır: 1. *Sırrü'l-esrâr fi haқиқatı't-tesyîr ve'l-istimrâr* (TSMK, Hazine, nr. 486). 2. *Kitâbü'l-Medhal fi 'ilmi'n-nücûm* (*Kitâbü'l-Medhal fi'l-aḥ-kâmi'l-felekiyye*) (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1193, Ayasofya, nr. 2702; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2799). 3. *Kitâbü'l-Ḳırânât* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2799/2) (eserleri ve diğer yazmaları hakkında geniş bilgi için bk. Sezgin, VII, 176-177).

BİBLİYOGRAFYA :Sezgin, *GAS*, VII, 176-177; D. Pingree, "Alî b. Ahmed Balḫî", *Elr.*, I, 848.

DİA

BELHÎ, Ebû Ali

(أبو علي البخی)

Ebû Alî Abdullâh
b. Muhammed b. Alî el-Belhî
(ö. 295/908)**Muhaddis.**

Ebû Ali el-Belhî diye meşhurdur. İbrâhim b. Yûsuf, Kuteybe b. Saîd, Hediyye b. Abdülvehhâb, Ali b. Hucr gibi Belh ve Merv bölgesi muhaddislerinden hadis tahsil etti. Kendi bölgesinde ilmini yaydıktan sonra ileri yaşlarında Nişâbur'a geçti, oradan da Bağdat'a gitti. İbn Kâni', Ebû Bekir eş-Şâfiî ve Cîâbî gibi muhaddisler ondan hadis rivayet ettiler.

Zehebî'nin belirttiğine göre (*Tezkiretül-huffâz*, II, 690), senesinde Ebû Ali el-Belhî'nin de bulunduğu hadisler İbn Kâni'in *Mu'cem*'inde ve Temmâm b. Muhammed er-Râzî'nin *Fevâ'id*'inde yer almıştır (bk. Sezgin, I, 188, 220).

Hatîb el-Bağdâdî tarafından övülen Ebû Ali el-Belhî, İslâm dünyasını ve özellikle Bağdat hilâfet merkezini tehdit altında tutan Şii İsmâiliyye mezhebinin siyasî temsilcileri durumundaki Karmatîler tarafından 295 (908) yılı sonlarında Belh'te şehid edildi. Bu tarih 294 olarak da zikredilmektedir.

Telif ettiği *Kitâbü'l-İlel* ve *Kitâbü'l-Târîḫ* adlı iki eseri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, X, 93-94; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VI, 79; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, II, 690; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, XIII, 529-530; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 219; Sezgin, *GAS*, I, 188, 220; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyün ve'l-edebül-'Arabî*, Tahran 1984, II/1, s. 308-309; H. Schützinger, "Balḫî, Abû 'Alî 'Abd-Allâh", *Elr.*, III, 598.

ALİ YARDIM

BELHÎ, Ebû Mutî'

(bk. EBÜ MUTÎ' el-BELHÎ).

BELHÎ, Ebû Zeyd

(أبو زيد البخی)

Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî
(ö. 322/934)**Filozof, ahlâkçı, tabip ve coğrafyacı.**

236 (850) yılında Horasan'ın Belh şehri yakınındaki Şamistiyan köyünde doğdu. İlk öğrenimini babasından gördü. Daha gençlik yıllarında uzun seyahatler yapmayı, özellikle Irak'a gidip oranın bilginlerinden ders okumayı planlıyordu. Nitekim katıldığı bir hac kafilisiyle Irak'a gitti. Burada sekiz yıl kaldı. Çeşitli yöreleri dolaşıp tanıdığı bilginlerden dersler aldı. Bu döneminin en kayda değer olayı onun İslâm filozofu Kindî'nin öğrencisi olmasıdır. Bu ünlü filozofun yanında felsefî disiplinleri içice kavradı. Bu arada din ilimleri ve tıp konularında araştırmalarda bulundu. Fikrî arayışları kendisini bir aralık astrolojiye yönelttiyse de tabiat ilimleri ve matematikte ilerledikçe astrolojinin geçerliliğine olan inancını kaybetti. Aynı dönemde bir edebî şahsiyet olarak da ün yaptı. Nitekim İbnü'n-Nedîm kendisini filozof olarak değerlendirmesine rağmen edebiyatçılar grubu içinde zikreder (*el-Fihrist*, s. 153). Gerek patlak gözlü (câhizü'l-ayn) oluşu gerekse ilim ve edebiyatı entellektüel şahsiyetinde birleştirmiş olmasına işaretle Belhî'nin adı sık sık ünlü Mu'tezile bilgin ve edibi Câhiz'in adıyla birlikte anılmıştır. Bağdat'ta geçirdiği yıllar içinde kendisine "Horasan'ın Câhiz'i" lakabının takılmış olması aynı benzetmenin bir ürünü olmalıdır.

Ebû Zeyd el-Belhî çok sevdiği Belh'e yeniden döndüğünde yetiştirdiği sahalar da dersler vermeye başladı. Burada iyiden iyiye yayılan üzü, Sâmanî Emîri Nasr b. Ahmed'in (914-943) iktidara geçişiyle

birlikte devlet adamlarıyla ilişkiye girmesine yol açtı. Ancak bu ilişki pek mesut bir seyir takip etmedi. Zira Belhî, gençken ateşli bir İmâmiyye mensubu olarak çıktığı Belh'e Sünnî bakış açısına daha yakın telakkilere sahip olarak dönmüş, bu yeni anlayışla yazdığı bazı eserler devlet kademelerindeki aşırı veya sapık cereyanlara mensup çevrelerle ters düşmesine yol açmıştı. Belh şehrinin Ahmed b. Sehl b. Hâşim el-Mervezî'nin (918-919) eline geçmesi üzerine kendisine yapılan vezirlik teklifini reddetti ve yalnızca kısa bir süre için sekreter olarak çalıştı. Bu dönemde hararetli tartışmalara yol açan Arap-Fars rekabeti gündemdediydi ve emîr Arapçılık taassubundan etkilenmiş bulunuyordu. Belhî çevresindeki bu tartışmaları itidale sevketmede önemli bir rol oynadı. İrkların veya sahâbîlerin birbirine mutlak anlamda üstün tutulmaması gerektiği fikrini telkin ederek gerçekte siyasî boyutlara sahip bu tartışmaları yatıştırırmaya gayret etti.

Belhî, Emîr Ahmed b. Sehl'in iktidarı kaybetmesinden sonra doğduğu köye çekilip satın aldığı bir çiftlikte ilmi faaliyetle meşgul oldu. Bir aralık Sâmanî emîrinin Buhara'da vezirlik teklifini kabul ettiyse de yolda bu fikrinden vaz geçerek Şamistiyan'a döndü ve burada vefat etti.

Şehristânî'nin önde gelen İslâm filozofları arasında saydığı (*el-Milel*, II, 158) Belhî'nin, en ünlü talebesi Ebû'l-Hasan el-Âmirî'dir. Ayrıca Belhî'nin biyografisini kaleme aldığı anlaşılan Ebû Muhammed Hüseyin b. Muhammed el-Vezîr ile *Cevâmî'ul-ülûm* adıyla şematik bir ilimler tasnifi ve ahlâk risâlesi kaleme almış bulunan İbn Ferîdun da onun talebeleri olarak kaydedilmektedir. Eğer İbnü'n-Nedîm'in Ebû Bekir er-Râzî'nin felsefe hocası olarak zikrettiği Belhî Ebû Zeyd el-Belhî ise onun öğrencileri arasında bu tabip-filozofu da katmak gerekir. İbnü'n-Nedîm Râzî hakkında bilgi verirken Ebû Zeyd künyesini zikretmeden ve daha önce edebiyatçılar arasında incelediği filozofa hiçbir göndermede bulunmadan Belhî adlı bir şahsın Râzî'ye felsefe okuttuğunu belirtmektedir. Onun verdiği bilgiye göre bu Belhî seyahate çok düşkün bir şahsiyettir; felsefeyi ve antik kültürü iyi bilmektedir; çok eser vermiştir ve eserlerinin müsveddeleri bile elden ele dolaşmaktadır. Râzî ile akrandır ve Râzî bu gezginci filozofun eserlerini kendine mal edecek kadar ilgiyle okumuştur (*el-Fihrist*, s. 357). Bu özel-